

ประวัติดิฉันบุรุษฮาวไกวี่ บริติช ทุนมยงค์
ดอน เสงี่ยมวิภาณีทางการเมือง

ประวัตรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

ตอน

เผชิญวิกฤติทางการเมือง

เก็บมาแล้ว

โดย

พจน์ ด่านตระกูล

๐ ๕ ๖ คาบคน

“ประวัติรัชบุรุษาวุโส ปรีดี พนมยงค์” ในฉบับที่แล้ว ข้าพเจ้าได้ทั้งทำไว้
ด้วยข้อความลายพระหัตถ์ของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ พระบิดาแห่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์
พระบรมราชินีนาถ แต่ครั้งทรงฐานันดรศักดิ์เป็นหม่อมเจ้านักขัตรมงคล ที่ได้ทรงประทานพระฉายาลักษณ์
ให้แก่ท่านปรีดี ฯ แต่ครั้งสมัยเป็นนักเรียนกฎหมายอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และเป็นสถานายกแห่งสามัคยา-
นุเคราะห์สมาคม ข้อความลายพระหัตถ์ที่ปรากฏอยู่ใต้พระฉายาลักษณ์มีความว่า

“ให้ท่านอาจารย์ปรีดี สถานายกแห่งสามัคยานุเคราะห์สมาคมไว้เป็นที่ระลึก ด้วย
ความชอบพอและคุ้นเคยมาก — นักขัตร”

จากข้อความดังกล่าวนี้ ได้มีท่านผู้ติดตามเรื่องราวของท่านปรีดี ฯ บางท่านได้มีจ-
หมายมาสอบถามข้าพเจ้าด้วยความเคลือบแคลงสงสัย และว่าถ้ามีลายพระหัตถ์และพระฉายา-
ลักษณ์ของพระบิดาแห่งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ ดังที่ข้าพเจ้ายกมาอ้างจริงแล้วไซ้ ก็ใครที่จะ
ได้ยลพระฉายาลักษณ์และลายพระหัตถ์ตัวจริง

เพื่อเป็นการยืนยันว่าข้าพเจ้าเป็นลูกพระตากตที่เดินตามรอยบาทของพระพุทธรองค์
ข้าพเจ้าจึงขอสอนตอบท่านที่มีความกังขาในข้อความที่ข้าพเจ้าอ้างอิง ด้วยการอัญเชิญพระ
ฉายาลักษณ์ของพระวรวงศ์เธอกรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ แต่ครั้งทรงฐานันดรศักดิ์ที่หม่อมเจ้า
นักขัตรมงคล มาทำให้ปรากฏ ณ ที่นี้

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พนมยงค์

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion

OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike
BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อ
การค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

18 m? on 11/10/10. Same as 18 m? on 11/10/10. Same as 18 m? on 11/10/10.
18 m? on 11/10/10. Same as 18 m? on 11/10/10. Same as 18 m? on 11/10/10.

2. 2. 2. 2. 2.

อันว่า “**สัจจะ**” นั้นหาได้ขึ้นอยู่กับความเชื่อหรือไม่เชื่อของคนทั้งหลายไม่ หาก “**สัจจะ**” ได้ประกาศความเป็น “**สัจจะ**” อยู่ในตัวของตัวเองแล้วโดยสมบูรณ์ ก็เช่นเดียวกับ “**ความเท็จ**” ถึงแม้ว่าคนทั้งหลายจะหลงเชื่อว่าเป็น “**ความจริง**” แต่ก็ได้ทำให้ “**ความเท็จ**” นั้นกลายเป็น “**ความจริง**” หรือ

“สัจจะ” ขนมาได้ไหม เพราะความเท็จได้เสร็จสมบูรณ์อยู่ในตัวของตัวเองแล้ว
เช่นกัน

แต่อย่างไรก็ดี ในเมื่อเราทั้งหลายยังติดข้องอยู่ในวิจิตรจินา เพราะฉะนั้นในการ
เขียนหนังสือข้าพเจ้าจึงพยายามที่จะอ้างอิงเอกสารหลักฐานต่างๆ ที่ข้าพเจ้ากล่าวถึง และบางที
ก็ต้องจำลองเอกสารเหล่านั้นมาทำให้ปรากฏด้วย ดังเช่นพระฉายาลักษณ์ของพระวรวงศ์เธอ
กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ ที่ปรากฏอยู่ ณ ที่นี้เป็นต้น

อนึ่ง ต้องกราบขออภัยต่อท่านผู้สืบสกุลของ “ท่านพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา”
ทุกท่าน ที่ข้าพเจ้าเขียนนามของท่านเจ้าคุณในฉบับที่แล้วคลาดเคลื่อนไปเป็น “พระยา
ชัยวิชิตวิศิษฎ์ธาดา” และบางแห่งก็เป็น “พระยาไชยวิชิตสิทธิศาสตร์” ที่ถูกต้องนั้นคือ
“พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา” ผู้เป็นบิดาของท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ภรรยา
ผู้ทุกข์ยากของท่านปรีดี พนมยงค์ ต้องกราบขออภัยอีกครั้งหนึ่งต่อเชื้อสายของท่านเจ้าคุณ
และท่านผู้อ่านทั้งหลาย

ขอขอบคุณ

นายสุพจน์ คำนะตระกูล

จุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ในการอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น ไม่ใช่
เพียงแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองจากกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมาย มาเป็นกษัตริย์อยู่
ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือจากกษัตริย์องค์เดียวมาเป็นกษัตริย์หลายคน แต่หากเจต
จำนงอันยิ่งใหญ่ของการอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนา นั้น คือการยังความยุติธรรมให้เกิด
ขึ้นในสังคมและยังความตาสุกให้กับราษฎรทั้งหลาย ดังที่ท่านปรีดีได้อภิปรายในที่
ประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจตอนหนึ่งว่า

“คนของเราเวลานี้เปรียบเหมือนเด็ก รัฐบาลต้องนำโดยบังคับในทางตรงหรือ
ในทางอ้อมให้เขามักเขมนั้นประกอบการเศรษฐกิจ ถ้าเราคงทำแบบเก่า การเปลี่ยนแปลง
การปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือแก้ความผิดเคืองของ
ราษฎรแบบที่เราต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการ วิธีโซเซยลลิสม์
เป็นวิทยาศาสตร์โดยแท้ รับรองความเห็นหม่อมเจ้าสกลว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
คราวนี้ไม่ใช่ coup de tat เป็น Revolution ในทางเศรษฐกิจ ไม่มีในทางปกครอง
ซึ่งเปลี่ยนมาจากพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายคนเท่านั้น”

และตั้งบันทึกความทรงจำของ พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ เกี่ยวกับท่านปรีดี ซึ่ง
วารสารนักข่าวฉบับเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๑๕ ได้ตัดตอนมาลง มีข้อความตอน
หนึ่งว่า ดังนี้

“หลวงประดิษฐฯ ยิ้มแล้วพูดต่อไปว่า การปฏิวัติ (อภิวัฒน์-ผู้เขียน)
นั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสำเร็จในชั้นการยึดอำนาจเท่านั้น เพราะถ้าเพียงแค่นั้นพวก
คุณ ๆ ก็ทำได้และความสำเร็จก็อยู่กับพวกคุณ ๆ ทั้งสิ้น ผมคิดว่าเมื่อได้เปลี่ยนแปลง
การปกครองแล้ว ถ้าเราไม่แก้ไขให้ประชาชนร่ำรวย พวกเราก็คควรวางมือให้คณะ
ใหม่มาบริหารงานแผ่นดินตามรัฐธรรมนูญ จุดนี้เป็นจุดสำคัญในการปฏิวัติ (อภิวัฒน์
ผู้เขียน) แต่ผมได้มีแผนการที่ว่าเสนอต่อคณะราษฎรโดยเรียบร้อยแล้ว ผมจะให้ราษฎร
ทุก ๆ คนได้ทำงานตามวุฒิและปัญญาของตน แม้แต่บรรดาพวกนายพลหรือข้าราชการ
ที่ต้องออกไปนั้น ผมจะมีวิธีการเรียกมาทำงานทุก ๆ คน หากพวกท่านผู้นั้นได้แสดง
รายได้ว่าพอสำหรับการเลี้ยงดูครอบครัวแล้วผมก็จะไม่แตะต้อง แผนการของผมนั้นคน
ที่เกิดมาทุก ๆ คน รัฐต้องกำหนดงานและจัดสรรรายได้ให้ และทุก ๆ คนก็ต้องใช้จ่าย
เงินเพื่อความสุขของตัว รัฐจึงไม่มีทางขาดทุนอะไร...”

ดังนั้น เมื่อท่านปรีดีฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการราษฎรหรือรัฐมนตรีใน
รัฐบาลพระยามโนฯ แล้ว ท่านจึงได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้นตามแนวที่ท่านเคยพูดและ
ทำความเข้าใจให้กับเพื่อนร่วมตายมาแล้วก่อนหน้านี้ที่จะอภิวัฒน์ ๒๔ มิถุนา

และก็จากเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้เองที่ทำให้ท่านปรีดีฯ ถูกรัฐบาลพระยามโนฯ อัน
เป็นเผด็จการเนรเทศออกไปอยู่ฝรั่งเศส โดยกล่าวหาว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ท่านปรีดีฯ ร่าง
ขึ้นนั้นเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์ ทั้ง ๆ ที่ผู้กล่าวหาเองก็ไม่เข้าใจหรือเกล้ง
ไม่เข้าใจในลัทธิคอมมิวนิสต์.

ท่านปรีดีฯ ได้ชี้แจงข้อข้องใจในคณะกรรมการ การเกี่ยวกับเค้าโครงการเศรษฐกิจ เป็นแบบคอมมิวนิสต์หรือไม่ ตอนหนึ่งว่าดังนี้

“ตามหลักของข้าพเจ้าเป็นลัทธิหลายอย่างที่ได้เลือกคัดเอาที่ดัดมาปรับปรุงให้สมกับ ฐานะของประเทศไทยแต่เหตุอันสำคัญอาศัยหลักโซเชี่ยลลิสต์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์”

ท่านปรีดีฯ ได้ชี้แจงนโยบายทางเศรษฐกิจต่อไปอีกตอนหนึ่งว่า “มีทั้งที่รัฐบาล จัดทำเองและเอกชนจัดทำไม่ใช่รัฐบาลจัดทำเองทั้งหมด (ลัทธิคอมมิวนิสต์รัฐบาลเป็นผู้จัด การเศรษฐกิจแต่ผู้เดียว—ผู้เขียน)

นายทวี บุณยเกตุ ได้อภิปรายสนับสนุนแนวความคิดของท่านปรีดีฯ มีความตอน หนึ่งว่า.

“ในการที่จะพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงและสนับสนุน ข้อความของหลวงประดิษฐมนูธรรม เพื่อเป็นแนวทางที่จะพิจารณาต่อไป.

ถ้าเราอ่านดูแต่เพียงผิวเผิน ๆ โดยไม่ได้ไตร่ตรองหรือคิดให้ซึ้ง หรือมีใจลำเอียง ไปในลัทธิใดลัทธิหนึ่งก็จะเห็นว่าโครงการฉบับนี้ส่อไปในทางคอมมิวนิสต์หรือโซเชี่ยล- ลิสต์ แต่ถ้าเราพิจารณาถึงวิธีการให้ละเอียดไปสักหน่อยแล้วจะเห็นได้ว่าในวิธีการโครง การอันนี้ เราไม่ได้บริษัทรพย์ใคร เราไม่ได้เอาเงินของราษฎรมาแบ่งปันกัน เราไม่ได้ เอาผู้หนึ่งมาเป็นของกลาง เราไม่ได้บังคับหรือเกณฑ์คนทั้งหมดให้ทำงานให้แก่สหกรณ์ ของเรา เราไม่ได้เกณฑ์คนให้มาเป็นทาส เพราะฉะนั้นจะเรียกหรือเหมาเอาว่าโครงการ นี้จะมีวิธีการเป็นคอมมิวนิสต์ หรือโซเชี่ยลลิสต์อย่างไรได้ ความประสงค์ของรัฐบาล ก็คือการให้ราษฎรทุกคนและทุกชั้นได้รับประกันจากรัฐบาลโดยร่วมกันทำ และโดยการ ควบคุมของสหกรณ์ เราไม่ต้องการให้คนทุกคนเป็นทาสของสหกรณ์ โดยเลิกการทำมา หากินส่วนตัว แต่เราต้องการให้ผู้ที่มิกำลังทรัพย์ที่ได้ทำมาหากินอยู่ก่อนแล้วดำเนิน ต่อไป หรือผู้ที่สามารถจะทำมาหากินส่วนตัวได้ก็ให้ทำไป เราจะช่วยแต่ผู้ที่ต้องการ

ความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือคนจนกับพวกที่ไม่มั่งคั่ง ที่ไม่มีที่อยู่อาศัยและที่ไ้
รับทุกข์ลำบากเท่านั้น หาได้พาพิงไปบังคับคนทั้งในบางประเทศทำกันอยู่ไม่ เพราะ
ถ้าคนจนเหล่านี้ ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้วใครเล่าจะเป็นผู้ช่วย ความหายนะ
จะต้องมาสู่อย่างแน่นอน ธรรมชาติของคนจะต้องเสียไปโดยไม่ต้องสงสัย และความ
ไม่สงบสุขจะต้องเกิดขึ้นแก่ประเทศเป็นแน่

ไม่ควรวิตกที่สหกรณ์จะไม่มีคนทำงาน เพราะในเวลา^{นี้}คนว่างงานมีอยู่มาก
เมื่อเรารับรองว่าจะให้ความสุขแก่เขาเช่น^{นี้}แล้ว ใครเล่าที่ไม่อยากจะมีความสุข ใครเล่า
ที่ไม่อยากมีเงิน และใครเล่าที่ไม่อยากอดตาย

พูดกันอย่างง่าย ๆ การที่จะตั้งเป็นสหกรณ์ ก็ไม่ผิดอะไรกับบริษัทหรือห้าง
ร้านที่ทำการค้าใหญ่ ๆ ถ้าจะมีผู้เถียงว่ารัฐบาลไม่ควรทำการค้าเองแล้ว ก็ไหนเล่ารัฐบาล
จึงสร้างโรงไฟฟ้า รัฐบาลจึงทำประปา รัฐบาลจึงต้มเหล้าต่าง ๆ เหล่า^{นี้}เสียเองเป็นต้น
โดยไม่ยอมให้ราษฎรทำ การที่ตั้งสหกรณ์^{นี้} นอกจากจะช่วยพวกชาวนาที่ยากจนแล้ว
สหกรณ์ยังช่วยเปิดเมือง และบำรุงความเจริญของประเทศอีกด้วยในผลกำไรที่ได้จาก
สหกรณ์^{นี้}เอง.

วิธีการโดยย่อของโครงการอัน^{นี้} ก็คือรัฐบาลจะซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดิน โดย
ออกใบบอนด์และให้ดอกเบี้ยตามสมควร การที่ต้องการเนื้อที่เป็นจำนวนมากและเป็น
ผืนเดียวกัน ก็เพื่อความสะดวกในการปกครองและการประกอบการกิจกรรม เช่น
การไถ การคราด การท่อน้ำ เหล่า^{นี้}เป็นต้น เมื่อสหกรณ์ได้เนื้อที่ตามจำนวนที่
ต้องการแล้ว สหกรณ์ก็ประกาศรับสมัครกรหรือที่หลวงประดิษฐมนูธรรมเรียกว่าข้าราชการ
เฉพาะผู้ที่ต้องการช่วยจากรัฐบาล กับผู้ที่ไม่มั่งคั่งอย่างอื่น คือพวกที่เบียดเบียนเขา
กันแต่จะไม่บังคับผู้ที่มี และผู้ที่ไม่ประสงค์จะทำงานให้แก่สหกรณ์ในเมื่อเขาหางาน
หรืออาชีพอื่นทำได้ คือเขาจะไม่ประกอบอาชีพส่วนตัวก็ได้สุกแต่ความพอใจของตน.

การบังคับคนที่ไม่ใช่ข้าวกินให้มีข้าวกิน บังคับให้คนที่ไม่มียี่ห่วยอยู่อาศัยให้มีบ้านอยู่อย่างสบาย บังคับให้คนที่เกิดทุกข์ได้ยาก ให้มีความสุขเหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นของเสียหายอะไร เรื่องเช่นนี้ พระยารัษฎา (คอซิมบี๊) ก็ได้เคยใช้บังคับคนในความบังคับบัญชาของท่านทางมณฑลปัตตานีได้มาแล้ว และปรากฏว่าได้ผลดี จนบัดนี้ก็มีผู้ถึงบุญคุณ (คือบังคับให้ราษฎรปลูกต้นยาง—ผู้เขียน) หนึ่ง การประกาศรับสมาชิกสหกรณ์นี้ ก็เท่ากับสหกรณ์จ้างให้มาทำงานให้กับสหกรณ์โดยให้เงินเป็นรายเดือนหรือรายปี ช่างยังจะได้ส่วนแบ่งในกำไรของสหกรณ์อีกด้วย เช่นเดียวกับงานของห้างร้านหรือของบริษัทต่าง ๆ ส่วนเงินที่สหกรณ์จะวางอัตราลงไปในนี้ คงทำได้ดังนี้ ให้สอบสวนดูถึงกำลังแรงงานของชาวนาคนหนึ่งที้งร่างกายอ่อนแอที่สุด ซึ่งเกียจที่สุดและโรงที่สุก่วงานชั้นหนึ่ง ๆ ที่สหกรณ์จะให้ทำนั้นจะสิ้นเวลาแรงงานเท่าใด และจะคุ้มกับราคาสินเท่าใด ดูพอที่เงินได้มานั้นจะมาใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นเพื่อยังชีวิตของตน เช่นค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เมื่อทราบอัตราและวางไว้ลงไปในที่แน่นอนแล้ว เราก็ไม่ต้องเสียเวลาที่จะต้องคอยควบคุม ส่วนคนงานใดที่ทำงานเสร็จก่อน คนงานนั้นก็ได้รับไปในการที่จะได้พักผ่อนหรือใช้เวลาที่เหลือไปทำงานให้แก่สหกรณ์ เพื่อหารายได้ให้กองเจยขึ้นอีก ด้วยวิธีเช่นนี้ก็จะเป็นการยอมนำใจให้คนที่ทำงานได้ทำงานเต็มความสามารถอยู่ในตัว เมื่อผลประโยชน์ที่ได้จากการกระทำเท่าใด ผลประโยชน์นั้นเป็นของสหกรณ์ทั้งนั้น สหกรณ์เป็นผู้รับและผู้ขาย เมื่อได้เงินมาเท่าใดเหลือจากเงินเดือนแล้ว ก็หักกำไรไว้แบ่งออกเป็นส่วน ๆ ถือไว้เป็นทุนสำรองบ้าง เป็นทุนที่จะเปิดสมาคมและความเจริญของสหกรณ์บ้าง

ส่วนที่จะจ่ายเป็นเงินเดือนหรือปีของสมาชิกสหกรณ์นั้น ถ้าจะคิดดูให้ดีแล้วก็จะไม่เป็นเงินตัวจริงเท่าใดนักเพราะเป็นเงินที่หักกลบลบหนี้และหมุนเวียนอยู่เสมอ คือโดยที่สหกรณ์วางข้อบังคับว่าสมาชิกของสหกรณ์ทุกคนจะต้องซื้อของจากสหกรณ์ โดยที่สหกรณ์ขายให้โดยราคาย่อมเยาที่สุด เมื่อการปรากฏดังนี้แล้วก็น่าจะมีชีวิตที่อันใด

ในความสำเร็จของโครงการอันนี้ ซึ่งจะนำมาซึ่งความสุขและความปลอดภัยของ ราษฎร
ชาวนาที่ยากจนทั้งหลาย

ในที่สุด แก่โครงการเศรษฐกิจที่ท่านปรารถนา ร้างเสนอและแม่ที่ประชุมคณะกรรมการ
การพิจารณาเค้าโครงการนี้ เสียงส่วนใหญ่จะเห็นด้วยกับท่านปรารถนา ตั้งคำอภิปรายของ
พระยามโน ๖ ว่า

**“เข้าใจว่าพวกเราส่วนมากในที่ประชุม เห็นอย่างเดียวกับโครงการ
ของหลวงประดิษฐ ๖ แต่ความเห็นของข้าพเจ้านั้นอีกอย่างหนึ่ง”**

แต่เค้าโครงการเศรษฐกิจอันเป็นวิทยาศาสตร์และมีคุณค่าแก่สังคมฉบับนี้ ก็ได้ถูก
ยับยั้งไปโดยวิธีการที่ไม่เป็นประชาธิปไตย

กล่าวคือ ภายหลังที่พระยามโน ๖ ร่วมด้วย พล.ร.ท. พระยาราชวังสัน และ พอ.
พระยาทรงสุรเดช ได้ใช้กลอุบายหน่วงเหนี่ยวยับยั้งเค้าโครงการนี้ในที่ประชุมคณะกรรมการ
แล้ว ทางสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเสียงส่วนใหญ่สนับสนุนท่านปรารถนา ก็ได้เรียกร้องและเร่งรัดให้
รัฐบาลประกาศใช้โครงการเศรษฐกิจเสียโดยเร็ว และในขณะเดียวกันสมาชิกสภา ๖ ก็โจมตี
พระยามโน ๖ อย่างรุนแรง พระยามโน ๖ จึงหาทางออกด้วยวิธีการละเมิดรัฐธรรมนูญ โดย
อาศัยกำลังทหารบางส่วนเป็นเครื่องหนุนหลังสั่งปิดสภา ๖ และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราใน
วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ พร้อมกันนั้นก็ประกาศปรับปรุงรัฐบาลใหม่ในทันทีทันใด โดย
ไม่มีท่านปรารถนาช่วย และต่อมาในวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๗๖ คือในวันที่ท่านปรารถนา เดินทาง
ออกนอกประเทศตามคำขอร้องและบีบบังคับของพระยามโน ๖ โดยไปพำนักอยู่ในประ
เทศฝรั่งเศสนั้น รัฐบาลพระยามโน ๖ ก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันคอมมิวนิสต์
เพื่อสกัดกั้นเค้าโครงการเศรษฐกิจ และหมายเล่งงานท่านปรารถนา ๖ เพื่อไม่ให้มีโอกาสกลับเข้า
ประเทศอีกต่อไป เช่นเดียวกับที่ท่านถูกใส่ร้ายกลั่นแกล้งอยู่ในขณะนั้น

เกี่ยวกับการที่พระยามโนฯ ละเมิดรัฐธรรมนูญสั่งปิดสภาฯ ใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และเนรเทศท่านปรีดีฯ ออกนอกประเทศครั้งนั้น พล.ท.อ.เผ่า ศรียานนท์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และอดีตรัฐมนตรีมหาดไทย ผู้ได้รับฉายาจากหนังสือพิมพ์ต่างประเทศว่า “บุรุษเหล็กแห่งเอเชีย” ได้บันทึกความทรงจำไว้อีกตอนหนึ่งว่า

“ท่ามกลางแห่งความงงกันของประชาชนคนไทย ซึ่งมีมติในขณะนั้นถูกแบ่งเป็น ๓ ฝ่ายด้วยกัน ฝ่ายซึ่งมีจำนวนมากนั้นเป็นฝ่ายให้รอคอยเขาโต้เถียงหรือดูเหตุการณ์ไปก่อนว่าใครผิดใครถูก ฝ่ายซึ่งมีจำนวนมากเป็นที่สองนั้น คือฝ่ายที่เห็นว่าการกระทำของรัฐบาลเป็นเรื่องที่ถูกต้อง ฝ่ายที่มีจำนวนน้อยที่สุดเห็นว่าการกระทำของรัฐบาลไม่ถูกต้อง.

ฝ่ายที่เห็นว่ารัฐบาลกระทำไม่ถูกต้องนี้ คือฝ่ายที่ติดตามเหตุการณ์บ้านเมืองอย่างใกล้ชิด เพราะเห็นว่าในระบอบประชาธิปไตยนั้นทุก ๆ คนย่อมมีสิทธิที่จะหาหนทางให้ประชาชนมีความสุขสมบูรณ์ และยังหลวงประดิษฐมนูธรรมด้วยแล้วเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีหน้าที่ เพราะตนเองเป็นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเป็นรัฐมนตรี ๒ ครั้ง บริหารราชการแผ่นดิน และตลอดเวลาที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนระบอบการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย เป็นเวลา ๒๖ ปีจนถึงบัดนี้ (คือช่วงเวลาที่ผู้บันทึกได้บันทึกความทรงจำ—ผู้เขียน) ก็ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงนโยบายทางเศรษฐกิจที่จะนำความสุขมาสู่ประชาราษฎร์แม้แต่น้อย ในครั้งกระนั้นถึงแม้แต่จะเป็นเวลาไม่ถึงหนึ่งปีหลวงประดิษฐมนูธรรม ได้ริเริ่มขึ้น ก็แสดงให้เห็นว่าการที่หลวงประดิษฐมนูธรรมได้เปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยหวังจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนโดยแท้จริง และโดยเฉพาะตำแหน่งหน้าที่ของหลวงประดิษฐมนูธรรมซึ่งก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ได้เป็นเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย และอาจารย์สอนวิชากฎหมาย โรงเรียนกฎหมายซึ่งเป็นตำแหน่ง อันมีเกียรติอย่างยิ่ง

ซึ่งหวังจะเป็นเจ้าพระยาหรือเสนาบดีต่อไปในอนาคต ในเรื่องฐานะของครอบครัวเล่า ก็อยู่ในฐานะชนชั้นตํ่าทั้งแม่บิดรสหายและญาติพี่น้องทั้งปวง และได้มีโรงพิมพ์ส่วนตัวของตัวเองคือโรงพิมพ์นิติศาสตร์ ซึ่งภายหลังได้ออนกิจการและกุดวิไลไปให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง หนังสือนิติศาสตร์ได้อยู่ในความนิยมของผู้ที่แสวงหาความรู้มาก รวมความว่าฐานะและศักดิ์ศรีของหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้นสมบูรณ์ ยิ่งกว่าบรรดาผู้ร่วมคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองมากมาย

ฝ่ายซึ่งมีจำนวนมากเป็นที่สอง คือฝ่ายซึ่งมีความเห็นว่าการที่รัฐบาลได้เปลี่ยนคณะรัฐมนตรีบางคนและบีตสภาผู้แทนราษฎรนั้นเป็นการถูกต้อง ซึ่งส่วนมากหวาดระแวงว่าบรรดาที่ดินและทรัพย์สินของตํ่านั้นอาจถูกนำไปใช้ในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ เพราะสมัยนั้นทุก ๆ คนซึ่งอยู่ในฐานะที่เรียกว่าค่อนข้างตํ่านั้น อาศัยหากดอกเบียเงินกู้และค่าเช่าที่ดิน ซึ่งความจริงแล้วหาได้คำนวณว่า ผลประโยชน์คือดอกเบียและค่าเช่าที่ดินนั้นเป็นประโยชน์คุ้มค่า แก่ราคาที่ดินที่ตํ่ามีอยู่หรือไม่และหาได้สอดคล้องว่าทรัพย์สินสมบัติอันเป็นที่ดินและอาคารโรงเรือนที่ให้เช่านั้น มีสภาพทรุดโทรมลงไปหรือไม่เพียงใด จึงมีผู้รู้ได้วิพากษ์วิจารณ์กันว่าบรรดาครอบครัวของผู้ตํ่าในจังหวัดพระนครและธนบุรีนั้น ประกอบอาชีพโดยขายที่ดินกินตํ่านั้นจึงทำให้ครอบครัวของประชาชนคนไทยง่อยเปลี้ยลงตามลำดับ ซึ่งไม่ส่อสำแดงว่า จะมีทางก้าวหน้าอย่างไรในอนาคต

พวกจำนวนมากที่คอยดูว่า ใครผิดใครถูกนั้นสำคัญยิ่ง เพราะพวกเหล่านั้นคือประชาชนที่คอยหวังความร่มเย็นและเสพผลของความผาสุกในระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นว่าในการต่อสู้ในวิถีทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ระหว่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม และนายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้น ประชาชนได้สนับสนุนฐานะของบุคคลทั้งสองโดยทัดเทียมกัน และการสนับสนุนของประชาชน

ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทำงานกู้ชาติไทยเป็นผลสำเร็จในสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป”

ในการร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเพื่อประกาศใช้เป็นแผนเศรษฐกิจแห่งชาติครั้งนั้น ท่านปรีดี ฯ นอกจากจะกล่าวออกตัวไว้ว่า

“ความคิดที่ข้าพเจ้าได้มีอยู่เช่นนั้นไม่ใช่เป็นด้วยข้าพเจ้ามีอุปาทานผูกมันอยู่ในลัทธิใด ๆ ข้าพเจ้าได้หยิบเอาส่วนที่ดีของลัทธิต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมแก่ประเทศสยามแล้ว จึงได้ปรับปรุงยกขึ้นเป็นเค้าโครงการ”

ท่านยังได้กล่าวถึงอุปสรรคที่จะมาขัดขวางเค้าโครงการเศรษฐกิจ ดังนี้

“แต่มีข้อควรระวังว่า การจัดบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจนั้น ย่อมมีลัทธิอยู่มากมายหลายอย่าง แต่ผู้ที่นิยมนับถือในลัทธิต่าง ๆ ยังมีอาจที่จะตกลงกันได้ ทั้งนี้ ศาสตราจารย์เดสซองป์ส แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ได้กล่าวไว้มีอยู่ ๓ ประการ

(๑) เพราะบุคคลทุกคนยังไม่รู้ในลัทธิต่าง ๆ การไม่รู้นี้เป็นไปโดยไม่ได้ตั้งใจ เช่นผู้ที่ไม่ได้ศึกษา หรืออ่านตำราที่แท้จริงของลัทธิต่าง ๆ บุคคลผู้นั้นก็มีอาจที่จะทำความตกลงอย่างไรได้

(๒) เพราะตั้งใจจะไม่รู้ เช่นบุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำโฆษณาตลาดว่า ลัทธิหนึ่งนิยมให้ฆ่าฟันกัน ทรัพย์สินของผู้มั่งมีเอามาแบ่งให้แก่คนจนเท่า ๆ กัน เอาผู้หญิงเป็นของกลาง แล้วก็หลงเชื่อตามคำตลาด และมีอุปาทานยึดมั่นไว้อยู่ในคำชั่วร้ายแล้วไม่ค้นคว้าและสืบต่อไปให้ทราบความว่า ลัทธินั้นได้ยุงให้คนฆ่าฟันกันจริง หรือเอาผู้หญิงมาเป็นของกลางจริงหรือ ทรัพย์สินเอามาแบ่งให้เท่า ๆ กันจริงหรือ

(๓) เพราะเหตุประโยชน์ส่วนตัว กล่าวคือ บุคคลที่รู้ลัทธิต่าง ๆ ว่ามีส่วนดีอย่างไรก็เกลี้ยทำเป็นไม่รู้ไม่ยอมที่จะดำเนินการ เพราะเหตุที่ตนมีประโยชน์ส่วนตัว

ที่จะป้องกันไม่ให้ลัทธิต่าง ๆ นั้น เช่นลัทธิโซเชี่ยลลิสม์ที่ประสงค์ให้รัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเองเพื่อประโยชน์ของราษฎรเสียทั้งหมด ดังนั้นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมก็ไม่นิยมลัทธิโซเชี่ยลลิสม์ เพราะเกรงไปว่าประโยชน์ที่ตนมีอยู่ในอุตสาหกรรมนั้นจะต้องถูกริบ หรือบุคคลที่เกลียดชังรัฐบาลด้วยเหตุผลส่วนตัว แม้จะรู้ลัทธิต่าง ๆ และจะเห็นว่าลัทธินั้น ๆ ดีก็ตาม แต่เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการลัทธินั้น ตนเองได้ตั้งใจเป็นปฏิปักษ์กันกับรัฐบาลสร้างทำเป็นถืออภิลัทธิหนึ่ง บุคคลจำพวกนี้จัดเป็นพวกอุบาทว์กาฬโลก เพราะเหตุที่ตนมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ หาได้มุ่งถึงประโยชน์ของราษฎรโดยทั่วไปไม่”

ดังกล่าวนี้นี้ คืออุปสรรค ๓ ประการที่ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้ยกเอาความเห็นของศาสตราจารย์ เกสของปัส. มาชี้ให้เห็น และท่านปรีดียังได้มีความเห็นส่วนตัวเพิ่มเติมอีกว่า

“สำหรับประเทศไทยที่ข้าพเจ้าเคยสังเกตมา ยังเห็นว่าสาเหตุหนึ่ง คือทิวมนะ ข้าพเจ้าเคยอ่านคำบรรยายของท่านนักปราชญ์ในเมืองไทยบางท่าน ซึ่งอธิบายกล่าวร้ายในลัทธิหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ถามผู้นั้นว่า ท่านได้อ่านจากหนังสือปรักษ์ของลัทธินี้หรือคำเล่าลือ ได้ความว่าท่านได้ยินคำเล่าลือ ข้าพเจ้าจึงแนะนำให้ท่านอ่านหนังสือของผู้ที่เป็นกลาง ท่านอ่านและเห็นจริงว่าที่บรรยายมาแล้วเป็นคำเท็จ แต่เพื่อที่จะสงวนชื่อเสียงส่วนตัวของท่าน ท่านก็มีทิวมนะสร้างบรรยายอยู่ตามเดิม ทั้ง ๆ ที่รับกับข้าพเจ้าแล้วว่าท่านผิด แต่ท่านต้องทำโดยมานะ ท่านนักปราชญ์เหล่านี้เป็นพวกอุบาทว์กาฬโลกเช่นเดียวกับพวกที่นึกถึงประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่”

ท่านปรีดีได้พูดถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ท่านได้ร่างขึ้นเมื่อปี ๒๔๗๕ ในขณะนี้ว่า.

แผนเศรษฐกิจที่เฝ้าจัดทำขึ้นเมื่อปี ๒๔๗๕ นั้น จัดทำขึ้นก็เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศไทยได้เป็นไปโดยเหมาะสมแก่สภาพของประเทศที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพราะท่าน

เองเป็นคนเกิดในชนบทได้พบเห็นภาวะและความเป็นอยู่ของชาวนา ซึ่งได้รับความบีบคั้นและ
 เดือดร้อนเป็นอันมาก ข้อสำคัญอย่างยิ่งก็คือ การดำเนินการใดๆ ถ้าไม่มีแผนการ ก็ย่อมจะ
 ดำเนินไปด้วยดีไม่ได้ ความประสงค์ที่วางแผนการขึ้นก็เพื่อเป็นแนวทางดำเนินการตาม
 ความเหมาะสมแก่สภาพของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดการเบียดเบียน
 ระหว่างประชาชน เพราะทราบดีที่ยังมีการเบียดเบียนระหว่างประชาชน สังคมนั้นก็ย่อม
 ไม่มีความยุติธรรม ย่อมจะหาความสงบเรียบร้อยไม่ได้ อย่างไรก็ตาม สังคมย่อมมีการ
 เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกนาที่ ฉะนั้น การวางแผนใดๆ ก็จะต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของ
 สังคมด้วย และสำหรับแผนการนั้นก็ได้คิดขึ้นเมื่อเกือบ ๔๐ ปีแล้ว เมื่อถึงบัดนี้ภาวะต่างๆ
 เปลี่ยนแปลงไปรายละเอียดหลายอย่างก็วางไว้ตามแผนนั้น ก็นับว่าล้าสมัยไปแล้ว

นักการเมืองไทยส่วนมากทั้งอดีตและปัจจุบัน มักจะเข้าใจประชาธิปไตยแต่เพียงผิวเผินหรือแต่เพียงเปลือกนอกเท่านั้น จึงมุ่งสาระของประชาธิปไตยแต่เพียงการมีสภาผู้แทน มีการเลือกตั้ง มีเสรีภาพในการพูดการเขียนและการโฆษณา.

ท่านปรีดี ฯ ได้ชี้ให้เห็นในเวลาต่อมาว่า สาระของประชาธิปไตยที่กล่าวข้างต้นนั้นเป็นแต่เพียงสาระส่วนหนึ่งของประชาธิปไตยเท่านั้น หาใช่สาระทั้งหมดของประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ ไม่ หรือระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นั้นจะต้องมีสาระมากกว่าเพียงการมีสภาผู้แทนมากกว่าเพียงมีการเลือกตั้ง และมากกว่าเพียงมีเสรีภาพในการพูดการเขียนและการโฆษณาเท่านั้น

คำว่าประชาธิปไตย (ประชา + อธิปไตย) โดยเนื้อหาและสาระที่สมบูรณ์แล้ว หมายถึงการปกครองที่ยึดถือราษฎรเป็นใหญ่หรือการปกครองที่ราษฎรเป็นใหญ่

คือเป็นใหญ่ในทางเศรษฐกิจ

เป็นใหญ่ในทางการเมืองและ

เป็นใหญ่ในทางวัฒนธรรม

ความเป็นใหญ่ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ หมายถึงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรทั่วหน้าอันปลอดจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน แต่ละคนจะต้องได้มีงานทำตามความ

เหมาะสม และจะต้องได้รับผลตอบแทนด้วยความยุติธรรม กับทั้งจะต้องมีหลักประกัน
ในสวัสดิภาพทุก ๆ ด้านตั้งแต่เกิดจนตาย

ความเป็นใหญ่ของราษฎรในทางการเมือง หมายถึงการที่ราษฎรมีอำนาจในการ
ที่จะกำหนดแนวทางการเมืองของตนเอง เพื่อผลประโยชน์ของตนเองอันเป็นผลประโยชน์
ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับผลประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ

ความเป็นใหญ่ของราษฎรในทางวัฒนธรรม หมายถึงการที่มีอำนาจในการ ที่จะ
แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามได้อย่างเต็มภาคภูมิ คำว่า วัฒนธรรมไม่ได้หมายถึงวัฒน-
ธรรมตามที่คนทั่วไปเข้าใจกัน แต่หมายถึงวัฒนธรรมโดยนัยอันกว้างกว่านั้น คือหมายรวม
ถึงการศึกษาโดยทั่วไปและการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นในการสร้างสรรค์สังคม

หรือโดยนัยที่ท่านลินคอล์นประธานาธิบดีคนที่ ๑๖ ของสหรัฐอเมริกากล่าวว่าประ-
ชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

ท่านปรด^๕ ๕ ได้ชี้ให้เห็นอีกว่า ถ้าราษฎรปราศจากเสียซึ่งอำนาจในทางเศรษฐกิจ
แล้วอำนาจทางการเมืองก็จะมีไม่ได้ และถ้าราษฎรไม่มีอำนาจในทางการเมือง อำนาจใน
ทางวัฒนธรรมก็จะมีไม่ได้เหมือนกัน และถ้าราษฎรไม่มีอำนาจในทางวัฒนธรรมก็จะมี
อำนาจในทางเศรษฐกิจและการเมือง

ถ้าราษฎรไม่มีอำนาจในทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมก็หมายถึง
ถึงความเป็นทาส

เพราะเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบของสังคมและ
มีความสัมพันธ์กันเป็นห่วงลูกโซ่^๖

เพราะฉะนั้นการที่จะปลดปล่อยราษฎรให้พ้นจากภาวะความเป็นทาส ก็
จะต้องทำให้ราษฎรมีอำนาจในทางเศรษฐกิจเสียก่อน เพราะเศรษฐกิจ
เป็นพื้นฐานของการเมืองและวัฒนธรรมด้วย

และถึงแม้ว่าเศรษฐกิจจะเป็นพื้นฐานของสังคมก็จริง แต่ก่อนที่จะดำเนินการ
ในทางเศรษฐกิจเพื่อผลประโยชน์แห่งมวลชน ได้ก็จะต้องได้อำนาจในการเมือง
เสียก่อน

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ในเบื้องต้นเป็นการเปลี่ยน
แปลงทางการเมือง คือจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายมา
เป็นระบอบปรีมิตาญาสิทธิราชย์กษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ อันเป็นเงื่อนไขใน
การที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบอบเศรษฐกิจที่ล้าหลังอันยังความเบียดเบียนต่อกัน
ในหมู่ราษฎร มาเป็นระบบเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าอันปราศจากซึ่งการเบียดเบียนต่อกัน
กันและกัน

ด้วยเหตุนี้ เมื่อคณะราษฎรได้อำนาจในการเมืองมาแล้วด้วยวิธีการใช้กำลัง
บังคับเพื่อที่จะให้อำนาจในการเมืองได้ตกไปอยู่ในกำมือของราษฎรที่แท้จริงและถาวรมั่นคง
ตามเจตนารมณ์ของคณะราษฎรผู้ยึดอำนาจมาจากระบอบกษัตริย์ ท่านปรีดี ฯ จึงได้จัดร่าง
เค้าโครงการเศรษฐกิจ เพื่อให้ราษฎรได้มีอำนาจทางเศรษฐกิจ อันเป็นเงื่อนไขที่จะกระทำ
ให้ราษฎรได้อำนาจในการเมืองต่อไป ตามวิถีทางประชาธิปไตยอย่างมั่นคง

ดังที่ท่านปรีดี ฯ ได้อภิปรายในที่ประชุม คณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการ
เศรษฐกิจตอนหนึ่งว่า.

“ข้าพเจ้ามีปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่ง
เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลี่ยนนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญ
คือการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร”

แต่ในที่สุดเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ท่านปรีดี ฯ ร่างขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวก
ของราษฎรและเพื่อความยิ่งใหญ่ในทางเศรษฐกิจของราษฎรอันเป็นพื้นฐานเพื่อให้ราษฎร
ได้มีอำนาจในการเมืองและวัฒนธรรมตามหลักการของระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงต้อง
ประสบกับการขัดขวางของกลุ่มปฏิกิริยาพลังเก่า โดยพระยามโน ฯ ผู้เป็นรัฐมนตรีได้สั่ง

ปีติสภาผู้แทนราษฎรคงใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา พร้อมกับประกาศยึดอำนาจตนเอง คือ ยุบเลิกรัฐบาลชุดเก่าแล้วตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้น โดยพระยามโน ฯ เป็นหัวหน้ารัฐบาลตามเดิม

เมื่อปีติสภาและตั้งคณะรัฐมนตรีใหม่แล้ว พระยามโน ฯ ก็ได้เชิญท่านปรีดี ฯ ไปพบที่วังปารุสกวันเมื่อวันที่ ๖ เมษายนและขอรับรองให้เดินทางออกนอกประเทศ โดยอ้างเหตุผลนานาประการขึ้นมากลี่ยกล่อม ส่วนว่าจะไปพำนักอยู่ในประเทศไหนก็สุดแต่จะพอใจและในการนี้รัฐบาลจะออกค่าใช้จ่ายให้ปีละ ๑๐๐๐ ปอนด์

ต่อข้อเสนอของพระยามโน ฯ ท่านปรีดี ฯ ไม่มีทางเลือก เพราะเป็นหน้าสีวนหน้า ขวานท่านปรีดี ฯ ผู้รู้จักประมาณกำลังของตนและมีสายตาอันยาวไกล จึงจำรับคำขอร้องนั้น

กลับจากพบพระยามโน ฯ แล้ว หนังสือพิมพ์ได้สัมภาษณ์ ท่านปรีดี ฯ เพื่อขอทราบรายละเอียดในการไปพบพระยามโน ฯ ครั้งนี้.

ท่านปรีดี ฯ ได้บอกกับหนังสือพิมพ์เหล่านั้นว่า “ จะบอกให้ละเอียดในขณะนั้นยังไม่ได้ ขอให้รอไปอีก ๒-๓ วันเวลานี้ยังตอบอะไรไม่ได้”

เมื่อใกล้กำหนดวันจะออกเดินทางจากประเทศมาตุภูมิ ท่านปรีดี ฯ จึงได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อีกครั้งหนึ่งและข่าวการเดินทางออกนอกประเทศของท่านปรีดี ฯ ครั้งนี้ก็ได้แพร่สะพัดไปทั่วแล้ว ท่านปรีดี ฯ ได้แจ้งให้หนังสือพิมพ์ทราบว่

“ การเดินทางไปต่างประเทศคราวนี้ยังไม่กำหนดกลับเมื่อใด จนกว่ารัฐบาลจะเรียกกลับ”

ต่อคำถามของหนังสือพิมพ์เรื่องคอมมิวนิสต์ ท่านปรีดี ฯ ตอบว่า “ ข้าพเจ้าไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ข้าพเจ้ายอมรับว่า ข้าพเจ้าเป็นเพียงโซเชี่ยลลิสต์ จะเป็นคอมมิวนิสต์ได้อย่างไร เมื่อโครงการของข้าพเจ้านั้นมีทั้งโซเชี่ยลลิสต์ ลิเบอรัล สหกรณ์ รวมผสมอยู่ในโครงการของข้าพเจ้าด้วย ”

ในขณะที่มีข่าวเล่าลือว่ารัฐบาลพระยามโน ฯ จะเนรเทศ ท่านปรีดี ฯ ออกนอกประเทศนั้น พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนาได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ประชาชนเกี่ยวกับกรณีนี้ว่า

“เรื่องหลวงประดิษฐ์ฯ จะไปนอนนั้น ได้พูดจากันจริงแต่มิใช่เป็นการขับไล่หรือเนรเทศ ให้หลวงประดิษฐ์ฯ ตัดสินใจเอาเอง รัฐบาลจะจ่ายค่าเดินทางและค่ากินอยู่ให้หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นบำเหน็จแก่หลวงประดิษฐ์ฯ ซึ่งรัฐบาลถือว่าประเทศสยามเป็นหนี้บุญคุณเขาอยู่มาก เวลานั้นหลวงประดิษฐ์ฯ กำลังขอรับความเห็นจากบิดา ซึ่งมีอายุมากแล้ว ในส่วนตัวผมเห็นว่า หลวงประดิษฐ์ฯ ควรไปอยู่เมืองนอกเสียชั่วคราว เพื่อให้ห่างไกลจากวงการเมืองของสยาม ซึ่งในเวลานั้นหลวงประดิษฐ์ฯ ยังไม่มีโอกาสเกี่ยวข้อง อยู่ที่นั่นหลวงประดิษฐ์ฯ จะได้รับการศึกษาเพิ่มเติม จะได้มองเห็นวิถีทางที่จะดำเนินการ มีองกว่าวังหลวงลึกซึ้งออกไป เมื่อกลับเข้ามาประเทศสยามอีกครั้งหนึ่งหลวงประดิษฐ์ฯ อาจเข้ารับราชการเป็นกำลังของประเทศสืบไปภายหลัง”

ส่วนพระยามโนฯ ก็ได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่ง เพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด เพราะขณะนั้นเพื่อนร่วมตายและลูกศิษย์ลูกหาของท่านปรีดีฯ ที่ได้ร่วมงานรับใช้ชาติด้วยกันมาเป็นจำนวนไม่น้อยที่พร้อมจะลุกขึ้นต่อสู้ เพื่อความเป็นธรรมและปกป้องท่านปรีดีฯ ซึ่งพระยามโนฯ เองก็รู้อยู่กับใจว่าบุคคลกลุ่มนี้พร้อมที่จะตายเพื่อความเป็นธรรมได้ทุกเมื่อ พระยามโนฯ จึงจำเป็นต้องออกแถลงการณ์เพื่อทำบรรยากาศทางการเมืองให้แจ่มใส ซึ่งมีข้อความของแถลงการณ์ดังต่อไปนี้

“รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอแถลงให้ทราบทั่วกันว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งเคยอยู่ในคณะรัฐมนตรีชุดก่อน แต่มิได้อยู่ในคณะรัฐมนตรีชุดนี้ก็เพราะว่าความเห็นและวิธีการในทางเศรษฐกิจไม่ถูกกับฝ่ายรัฐมนตรีชุดนี้ ในส่วนตัวหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นผู้มีความรู้ทางกฎหมายและในทางรัฐประศาสน์นับว่าดีเป็นอย่างยิ่ง และได้เคยใช้วิชาทั้งสองนี้ ให้ประโยชน์แก่ราชการมามาก”

นายไสว สุทธิพิทักษ์ อดีตเลขาธิการนายกรัฐมนตรีได้บันทึกไว้ในหนังสือชื่อ “ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับการปฏิวัติ” เกี่ยวกับกรณีนี้ว่า

“แต่คำแถลงนี้ดูเหมือนจะไม่ได้ผลตามความตั้งใจของพระยามโน ๖ และในที่สุดพระยามโน ๖ ก็หันเข้าใช้อำนาจเด็ดขาด ใช้กำลังเรียกบุคคลเหล่านั้นไปและบังคับให้เขาให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่ก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้น แต่ก็ดูจะยังไม่สมหวังอยู่นั่นเอง เพราะบุคคลเหล่านั้นพร้อมที่จะตายเพื่ออุดมคติของตน มากกว่าที่จะยอมและกลัวตัวของพระยามโน ๖

ดร. ปรี พนมยงค์ มองเห็นเหตุการณ์มีดมนธอลเวงเช่นนี้ ประกอบกับความเบื่อหน่ายและผิดหวังซึ่งได้ปรากฏมาก่อนแล้ว ทั้งเห็นว่าถ้าตนยังอยู่ในประเทศสยามต่อไป เป็นการแน่ที่จะต้องมีการต่อสู้กันขึ้น แม้ว่าเป็นการต่อสู้ของเพื่อนร่วมตาย ที่มีกำลังน้อยกว่าฝ่ายที่มีกำลังมากกว่าก็ตาม แต่ก็ต้องมีการต่อสู้กันอย่างแน่วแน่อนและความไม่สงบก็จะเกิดขึ้น ซึ่ง ดร. ปรี พนมยงค์ ไม่มีความปรารถนาเช่นนั้น ท่านต้องการให้มีความสงบและความเรียบร้อย เพื่อความเป็นปรกติสุขของประชาชน นี่เป็นสิ่งที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของท่านท่านจึงตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศ”

หลังจากที่ท่านปรี ๖ ได้ตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศแล้ว ประชาชนและหนังสือพิมพ์ต่างพากันวิพากษ์วิจารณ์ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ต่างพากันเห็นอกเห็นใจท่านปรี ๖ ดังบทวิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ฉบับวันที่ ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งได้แสดงความเห็นอกเห็นใจแทนประชาชนทั้งหลาย

“ศรีกรุง” ได้พาดหัวตัวแสดสองคอลัมน์ในช่องบรรณาธิการว่า

“หลวงประดิษฐมนูธรรมไปอยู่ฝรั่งเศสด้วยความจำเป็นอันเป็นกฎสูงสุดของมนุษย์”

แล้วบทวิจารณ์ก็ได้ดำเนินเนื้อความต่อไปว่า

“แต่ในที่นี้เราจะพูดเฉพาะข่าวลือในตัวหลวงประดิษฐ์ ๖ เท่านั้น ท่านทั้งหลายยังคงฝังความจำแห่งการกระทำของหลวงประดิษฐ์ ๖ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายนศกก่อนได้เป็นอย่างดีนั้น ให้เป็นการแจ่มแจ้งเสียสักทีเพื่อจะได้หายสงสัย และตั้งหน้าประกอบการทำงานอย่างอื่นต่อไป

ก่อนอื่นเราคงจะรู้สึกอยู่เสมอว่า คณะรัฐบาลเวลานี้คือคณะราชฎรนั่นเอง หาได้เปลี่ยนแปลงไม่ แต่เมื่อหลวงประดิษฐ์ ๖ ก็เป็นหัวแรงผู้หนึ่งในคณะราชฎร ซึ่ง

มีความคิดในตอนที่จะวางโครงการเศรษฐกิจของชาติแยกกันจะหนึ่งแล้ว จึงจำเป็นต้อง
ที่จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายข้างมาก ดำเนินงานตามความคิดอีกแง่หนึ่ง และระหว่างที่แยก
ไปแล้วก็มีทางที่อยู่ทางเดียว คือไปเสียให้ห่างจากกันด้วยความลุ่มลุ่มม่อมทางรัฐบาล
ก็ชอบด้วย และความคิดของหลวงประดิษฐ์ ๖ ก็มีเป็นตรากฎอยู่ในชาติไว้แล้วไม่น้อย
รัฐบาลจึงยินดีสละค่าเลี้ยงชีพและค่าใช้สอยทุกอย่าง ปีละ ๑๐๐๐ ปอนด์ (ราว ๑ หมื่น
๑ พันบาท) แง่นี้เองจะเป็นครูสอนให้ประชาชนมองเห็นรูปการปกครองประชาธิปไตย
ว่า การแพ้ชนะกันด้วยความคิดไม่ใช่การผูกพญาบาทอาฆาตอย่างใดเลย คงเป็นความ
ปรองดองกันด้วยดีเสมอ ทำนองทนายความว่าความในศาลอย่างหน้าดำหน้าแดง พอ
ออกจากศาลแล้วก็ขึ้นรถยนต์คันเดียวกันกลับสำนักงานของตน ๆ ด้วยกันได้”

ในกรณีพระยามโนฯ ทำกับท่านปรีดีฯ นี้ ในทรรศนะของข้าพเจ้า (นายสุพจน์
ค่านตระกูล) เห็นว่าหาได้เป็นไปตามวิธีทางประชาธิปไตยไม่ เพราะถ้าเป็นไปตามวิธีทางประ-
ชาธิปไตยแล้วก็ต้องประกาศใช้แผนการเศรษฐกิจของท่านปรีดีฯ เพราะในที่ประชุมคณะ
กรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น เสียงส่วนใหญ่เห็นชอบด้วยกับการประกาศ
เค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนั้น และยิ่งกว่านั้น ในสภาราชฎรเสียงส่วนใหญ่ก็เรียกร้องและ
เร่งเร้าให้รัฐบาลประกาศแผนการเศรษฐกิจ ถ้าพระยามโนฯ เดินตามวิธีทางประชาธิปไตยแล้ว
ก็ต้องนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของท่านปรีดีฯ ต่อสภาผู้แทนราษฎร แต่พระยามโนฯ
ไม่ยอมเดินในมรรคาของประชาธิปไตย เพราะพระยามโนฯ ตระหนักแก่ใจดีว่า ถ้า
เค้าโครงการเศรษฐกิจเข้าสภา เป็นการแน่เหลือเกินที่สภาจะต้องผ่านเค้าโครงการเศรษฐกิจ
โดยไม่ต้องสงสัย พระยามโนฯ จึงแหกคอกประชาธิปไตย ด้วยการส่งปิดสภาผู้แทนราษฎร
โดยไม่มีกำหนด และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา พฤติการณ์ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม
กับประชาธิปไตย

หนังสือพิมพ์ศรีกรุง ได้ลงบทวิจารณ์ต่อไปนี้ว่า

“ชั้นเดิมหลวงประดิษฐ์ ๖ คิดจะไปญี่ปุ่น แต่ทางฝ่ายรัฐบาลเห็นว่าไปฝรั่งเศส
สมควรกว่า หลวงประดิษฐ์ ๖ จึงยอมไปฝรั่งเศส เวลานี้ได้เตรียมการเดินทางไว้
พร้อมมูล ภรรยาของท่านก็ไปด้วย แต่บุตรสองคนน้อยๆ ยังไม่นำไปเพราะเกรงจะลำบาก
ต่อเมื่อได้ไปอยู่ที่ไหนแน่นอนแล้วจึงค่อยรับไปภายหลัง ท่านตั้งใจจะไปอยู่นอก
ปารีสเพราะไม่ชอบความวิงวรณ์อย่างปัจจุบัน ชอบแต่จะดูหนังสือสำหรับตำราเท่านั้น

(ปัจจุบันนี้ท่านก็พักอยู่ที่ซานกรุงปารีสเช่นเดียวกับเมื่อปี ๒๔๗๖-๗๗) เราจึงไม่ต้องสงสัยว่า ผู้ที่มีหัวใจรักชาติแน่วแน่เช่นนี้คงจะศึกษาความเป็นไปของประเทศเพิ่มเติมตามสมัย เพื่อประโยชน์ต่อชาติภูมิเสมอ (ขณะนั้นท่านก็ให้ความสนใจในการศึกษาความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของโลกและของประเทศไทยอยู่ตลอดเวลา-๗๗) การไปของหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นการไปเยี่ยม ๆ ในนามเดิม กำหนดจะออกเดินทางจากกรุงเทพ ฯ โดยเรือโกล่าจากท่า บี.ไอ. ในวันที่ ๑๒ เดือนนี้

โอกาสนี้เราและประชาชนขอส่งน้ำใจให้หลวงประดิษฐ์ ฯ และภรรยาจงมีความสุขสวัสดิภาพตลอดทางและตลอดเวลาที่อยู่ในต่างประเทศนั้นด้วย”

ในการออกนอกประเทศของท่านปรีดี ฯ ครั้งนั้น รัฐบาลโดยกระทรวงต่างประเทศได้ออกหนังสือสำคัญให้ฉบับหนึ่งนอกเหนือจากพาสปอร์ต ซึ่งมีข้อความดังนี้

รัฐบาลสยาม

รับรองตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรมต่อรัฐบาลทั่วโลก

รัฐบาลขอรับรองว่า ผู้ถือเอกสารนี้คือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม สัญชาติไทยเดิมเป็นข้าราชการของรัฐบาลแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บัดนี้เดินทางไปต่างประเทศ ในฐานะพลเมืองสามัญผู้หนึ่ง เพื่อศึกษาภาวะทางเศรษฐกิจในประเทศอื่นๆ ขอให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้รับความเอื้อเฟื้อและความสะดวกทุกอย่างตามอัธยาศัย จะขอบคุณ

(ลงนาม) พระยาศรัวิสารวาจา

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ

กรุงเทพ ฯ 10 เมษายน 2476

และก่อนที่ท่านปรีดี ฯ จะออกเดินทาง ท่านได้ประกาศผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ศรีกรุงเป็นการอำลาญาติมิตร ถึงข้อความที่ประกาศครั้งนั้นมีดังนี้

“ในการที่ข้าพเจ้าต้องไปต่างประเทศครั้งนี้ ไม่มีโอกาสที่จะลามิตรสหายได้ทั่วถึงกัน ขอให้หนังสือพิมพ์นี้ช่วยบอกกล่าว ๆ ไปด้วย กับขอขอบคุณท่านที่นำหนังสือมาแสดงไมตรีจิต

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม”

ครบแล้ววันสำคัญวันหนึ่งในชีวิตของท่านปรีดีฯก็มาถึง วันนั้นคือวันที่ ๑๒ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๗๖

ณ ท่าเรือบีไอ ผู้ชนได้พากันไปชุมนุมกัน ณ สถานที่นั้นอย่างคับคั่ง มีทั้งนักการเมืองระดับรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าราชการ พ่อค้าประชาชนและแม่กระทั้ง ภิกษุสามเณร

เพราะวันนี้เป็นวันที่ท่านปรีดีฯ จะเดินทางออกนอกประเทศ โดยกำหนดจะไป พำนักในประเทศฝรั่งเศส พวกเขาเหล่านั้นจึงพากันไปส่งท่านปรีดีฯ ด้วยความอาลัยอาวรณ์.

ความที่ประชาชนไปชุมนุมกันอย่างมากมาย ณ ท่าเรือแห่งนั้น ทำเอาบริษัทตกใจ กลัวว่าทรัพย์สินจะเสียหายอันเนื่องมาจากการเบียดเสียดของผู้ชน จึงให้คนยามปิดประตูเสีย จนเกิดค่อล้อต่อเถียงกันขึ้นระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่บริษัท ถึงกับจะให้กำลังเข้าปะทะ กันทีเดียว แต่เรื่องก็เรียบร้อยลงได้ เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนา ขอร้องให้บริษัทเปิด ประตูให้ประชาชนเข้าไปส่งท่านปรีดีฯ ได้ถึงท่าเรือ โดยท่านรับรองจะใช้ค่าเสียหายให้บริษัท ถ้าหากมีความเสียหายเกิดขึ้น

รายงานข่าวของหนังสือพิมพ์หลักเมือง ฉบับประจำวันที ๑๓ เมษายน ๒๔๗๖
แจ้งว่า

ประชาชนที่หล่งไหลไปส่งหลวงประดิษฐมนูธรรมที่ท่าเรือบีไอในวันนี้มีไม่ต่ำกว่า ๓-๔ พันคน ในจำนวนนี้มีบุคคลชั้นรัฐมนตรีหลายท่านเช่น พระยาพหลฯ พระยามานวราชเสวี หลวงศุภชลาศัย หลวงพิบูลสงคราม นายเนบ พหลโยธิน นายควั ลพานุกรม หลวงเดชสหกรณ์ พระยาฤทธิอัคเนย์ พระประศาสน์พิทยายุทธ

ส่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็มีหลายสิบคนเช่นหลวงแสงนิติศาสตร์ พระ- วุฒิสาสตร์ เนติญาณ พระนิติศาสตร์ไพศาล นายมานิต วสุวัต นายดิเรก ชัยนาม นายจรูญ สืบแสง นายจรูญ ณ บางช้าง หลวงชำนาญนิติเกษตร นายทว บุญเกิด นายชุน บิณทานนท์ นายสงวน ตุลารักษ์ นายชิม วีระไวทยะ นายหงวน ทองประเสริฐ นายวิเชียร สุวรรณทัต หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ หม่อมหลวงอุดมสทนิวงศ์ นายวิลาศ โอสถานนท์ นายบรรจง ศรีจรูญ หลวงอรรถกิตติคำจร หลวงอรรถธสาร

ประสิทธิ์ หลวงทศนัยนิมิต เป็นต้น และผู้มาส่งบางคนได้ร่วมเดินทางไปส่งถึง
สิงคโปร์ คือหลวงทศนัยนิมิต นายจรูญ สืบแสง และ ร.ท.ทวน วิชัยทัตะ

รายงานข่าวของหนังสือพิมพ์แจ้งต่อไปว่า เมื่อจวนจะถึงเวลาเรือออก เจ้าคุณ
พหลฯ ก็ได้นำพวงมาลัยไปสวมให้แก่หลวงประดิษฐ์ และกอดจูบอย่างอาลัยรัก มัน
เป็นภาพที่น่าประทับใจมากสำหรับคนที่รักและเคารพหลวงประดิษฐ์ แต่สำหรับศัตรู
ทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์แล้ว มันเป็นภาพที่น่ารังเกียจ ต่อจากนั้นบรรดาผู้
ที่เป็นเพื่อนฝูง และลูกศิษย์ลูกหาทั้งทหารบกทหารเรือ และพลเรือนต่างก็เข้าสัมผัสมือ
กับหลวงประดิษฐ์ เมื่อหมดพิธีแล้วหลวงประดิษฐ์ฯ จึงเดินขึ้นบรรไดเรือ และครั้นแล้ว
เสียงไซโยก็ดังขึ้นกึกก้องเมื่อเรือได้เคลื่อนที่ออกจากท่ามุ่งออกสู่ทะเลลึกตรงไปสิงคโปร์

หนังสือพิมพ์ศรีกรุงฉบับประจำวันที ๑๓ เมษายน ๒๔๗๖ พาดหัวข่าวว่า “พระ
ยาพหลฯ หลวงประดิษฐ์ฯ จุบลากัน คนส่งนับพันใจหายถึงกับร้องไห้”

ครั้นแล้วศรีกรุง ก็ได้รายงานข่าวรายละเอียดต่อไปอีกว่า

“รัฐมนตรีเป็นอันมาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าราชการทหารบก ทหารเรือ
ตำรวจพลเรือน พ่อค้า คหบดี นักเรียน ลูกเสือไทย ลูกเสือแขก พระภิกษุ
สามเณรไทย นักบวชฝรั่ง ประชาชนทุกชั้นทุกภาษา ทั้งหญิงชายผู้ใหญ่และเด็กประ
มาณ ๓,๐๐๐ คน ไปส่งหลวงประดิษฐ์มณูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ด้วยน้ำตาอัน
ไหลพรากไปตามๆ กันเป็นส่วนมาก เสียงไซโยก้องกังสดานับครั้งไม่ถ้วน จนกระทั่ง
เรือโกลาเคลื่อนออกกลับตาไป

การส่งหลวงประดิษฐ์มณูธรรมออกจากกรุงเทพฯ ไปประเทศฝรั่งเศส ณ วันที่
๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น เป็นประวัติศาสตร์แห่งการส่งไต่ครั้งหนึ่งต้ง
แต่ได้มีการส่งอำลาซึ่งกันและกันมา การส่งกันเขาย่อมว่าถึงหากจะมีการร้องไห้ก็เฉพาะ
ในวงศาคณาญาติและมิตรที่รักสนิทสนมกันเท่านั้น แต่การส่งคราวนี้มองดูหน้าใคร ๆ
เกือบเห็นน้ำตาไหลหรือหล่อหน่วยหรือดวงตาแดงก่ำไปเกือบทุกคน บางคนถึงกับ
สะอึกสะอื้นฟูมฟายก็มี แม้พระยาพหลฯ ผู้เป็นประธานในที่นั้นและตัวหลวงประดิษฐ์ฯ

เองก็กลัวกลิ่นน้ำตาไว้มืออยู่ ผู้ที่ไปกับหลวงประดิษฐ ๖ คือนางประดิษฐ์มุนีธรรมผู้ ภรรยาที่มีผู้ไปส่งถึงสิงคโปร์สามคนคือ หลวงทักษ์นิยมนีติก ร.ท. ทวน วิชัยทัตะ และนายจรรยา สืบแสง

ถนนเจริญกรุงตอนทำปี่ไฉน ตั้งแต่เวลา ๑๕ น. มีรถยนต์จอดสองข้างถนนยาว ยึด และบางแห่งถึงกับจอดซ้อนกันแทบจะกันถนนมิให้เป็นทางสาธารณะ ทั้งนี้เนื่อง ด้วยที่จอดรถในบริเวณท่าเรือนั้นจำกัดเสียไปด้วยรถยนต์และมหาชนที่ไปส่ง ทั้งประตู ท่าเรือได้เปิดเสียครึ่งหนึ่ง โดยกลัวคนจะเข้าไปยุ่งย่ามทำความไม่เรียบร้อย จึงเกิดวอ กันอย่างแออัด ครั้นเมื่อผู้ใหญ่ขอให้เปิดประตูได้แล้ว ก็พากันไหลลงสู่ประตูน้ำไหล เข้าไปที่สะพานซานซาลาท่าเรือ ทันใดนั้นพระยาพหล ๖ พร้อมด้วยคุณหญิงทรงเข้าไปส่ง กระเช้าผลไม้ให้นางประดิษฐ์มุนีธรรม และพระยาพหล ๖ ได้สวมพวงมาลัยอันร้อย กรองอย่างวิจิตรให้แก่หลวงประดิษฐ์ ๖ แล้วทั้งสองก็จุบลากันกลมไปก็กลมมาราว ๕ นาที เสียงไซโยก็ระเบิดออกมาอย่างสนั่นก้อง เสียงร้องไห้ของสตรีเข้าแทรกแซงประ- ดุจพ้องไซโย เสียงสะอึกสะอื้นของหลายคนประดุจดนตรีบรรเลง พร้อมกันนั้นต่างซุ้หมวก และผ้าเช็ดหน้ากวักแกว่งประดุจธงสะบัด กล้องถ่ายรูปรอบข้างได้กระทำหน้าที่กัน จ้าละหวั่น ครั้นแล้วพวกก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งร่วมตายมากับหลวงประ- ดิษฐ์ ๖ ทั้งทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนก็เข้าก่อจวบและจับมือบีบด้วยความอาลัย ทั้ง ๆ ที่มีน้ำตาบ้าง ไม่มีบ้าง

ก่อนไปหลวงประดิษฐ์ ๖ ก็เดินขึ้นสะพานเรือจับมือแสดงความอาลัยกับผู้ไปส่ง ตลอดทาง เสียงไซโยไม่ขาดสายจนกระทั่งเข้าไปห้องอาหาร ซึ่งมีตรสหายได้จัดของ ว่างไว้รับ ตอนนั้นก็จับลากันพักใหญ่อีก บางคนได้สวมกอดจุบหลวงประดิษฐ์ ๖ เช่น หลวงวิจิตรวาทการ พระสารศาสน์ประพันธ์ เป็นอาทิ บางคนขอจุบมือด้วยความศรัทธา เมื่อหลวงประดิษฐ์ ๖ ได้กราบลา มารดาของท่านอีกแล้ว ก็ออกจากห้องอาหารขึ้นไปบน ห้องโถงบนเรือ ได้มีโอกาสจุบลากันกับคณะราษฎรผู้ก่อการทั่วหน้า และพอพระยา พหล ๖ ตามขึ้นไปจุบส่งลาเป็นครั้งสุดท้ายก็พอดีอาณัติสัญญาณเรือออก

ต่อไปนี้มหาชน ก็ยืนรอกันที่สะพานซานซาลา เพื่อรอส่งเวลาเรือกลับลำแล่น ผ่านท่าอีกครั้ง เวลา ๑๖.๓๐ น. เศษ เรือโกลาก็แล่นผ่านท่าเรือปี่ไฉน หลวงประดิษฐ์ ๖

และคณะที่ไปก็แกว่งโบกด้วยผ้าเช็ดหน้า พุดชอลาก่อน ฝ่ายผู้ส่งก็โบกตอบและเปล่งเสียงไชโยก็ก้องจนกระทั่งเรือลับตาหายไป

พระยาพหลฯ ได้สนทนาปราศรัยแก่บรรดาผู้ที่ไปส่งตามสมควร ท่านหวังเสมอว่าความสงบจะได้เป็นมิ่งขวัญของชาติสืบไป

คณะรัฐมนตรีที่ไปส่งในวาระนั้นเท่าที่จำได้คือพระยาพหลฯ พระยาฤทธิอัคเนย์ พระยามานวราชเสวี พระประศาสน์พิทยายุทธ หลวงศุภชลาศัย ส่วนผู้ใหญ่ทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ก็คือ พระยาศรยุทธเสนี รองประธานสภา นอกจากนี้ยังมีกองลูกเสือโรงเรียนอัสสฬพิยะวิทยาลัย ตำบลบางคอแหลม ได้ไปตั้งแถวส่งตลอดเวลามีเสียงกล่าวคล้าย ๆ กันว่า ทั้งนี้ประหนึ่งส่งมหาत्मคานธีออกจากประเทศอินเดียทีเดียว

โอกาสที่เราและประชาชนขอแสดงความสวัสดิ์มีชัยแด่หลวงประดิษฐมนูธรรมกับคณะอีกครั้งหนึ่งด้วยไชโยสามครั้ง”

จากรายงานข่าวของหนังสือพิมพ์ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงวิญญานประชาธิปไตยและคุณธรรมอันสูงส่ง ที่แนบแน่นอยู่ในกมลสันดานของคนไทยเราอย่างเด่นชัด ถึงแม้ว่ารูปแบบของระบอบประชาธิปไตยจะพึงแสดงออกเป็นที่ปรากฏเป็นหลักฐานเมื่อภายหลัง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ก็จริง แต่วิญญานอันเป็นประชาธิปไตย ก็ได้ฝังอยู่แล้วในก้นบึ้งของหัวใจราษฎรไทยทั้งหลาย ราษฎรไทยทั้งหลายจึงพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการแสดงออกซึ่งบทบาทแห่งประชาธิปไตยทั้งภายในครัวเรือนหรือหมู่ชนกลุ่มน้อย ๆ หรือสังคมแคบ ๆ จนกระทั่งสังคมที่เป็นประเทศชาติ

ดังนั้นราษฎรไทยทั้งหลายจึงนิยมและยกย่องบุคคลหรือคณะบุคคล ที่ยอมรับเอาและสนับสนุนส่งเสริมสิ่งที่เราเรียกกันว่าประชาธิปไตย ราษฎรไทยทั่วไปอาจจะไม่เข้าใจคำว่า “ประชาธิปไตย” แต่เขาก็ได้ใช้ชีวิตและเต็มคำความเป็นอยู่อย่างธรรมชาติของประชาธิปไตยตลอดมา และเขาก็ต้องการประชาธิปไตยเช่นเดียวกับที่คนทั่วไปต้องการอากาศสำหรับหายใจ ทั้งๆ ที่เขาก็ไม่รู้ว่อากาศคืออะไร และก็ไม่มีควมจำเป็นจะต้องรู้ด้วย

แต่เมื่อใดที่อากาศเป็นพิษหรืออากาศอับชื้นจะทำให้เขารู้สึกอึดอัดทันที ก็เช่นเดียวกับที่เมื่อใดที่เขาถูกสกัดกั้นไม่ให้แสดงออกซึ่งวิญญานแห่งประชาธิปไตย ไม่ว่าจะเป็นภายใน

ครัวเรือน หรือสังคมแคบๆ หรือสังคมอันหมายถึงประเทศชาติในที่สุด ก็จะทำให้เขาถือคติ
เช่นกัน และแล้วก็มีปฏิกิริยาโต้ตอบตามฐานะ สภาวะ และความสำนึกของแต่ละบุคคลอัน
อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นปรกติสุข ทั้งในหน่วยที่เป็นครอบครัว และแม้กระทั่งประเทศชาติ
ในที่สุด ประชาธิปไตยจึงเป็นเครื่องมืออันศักดิ์สิทธิ์ในการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย
และความสงบสุขทั้งภายในครัวเรือน หรือชุมชนแคบๆ และกระทั่งประเทศชาติในเบื้องสุดท้าย

ที่ประชาชนทั้งหลาย หลายอาชีพหลายวัยหลังไหลไปส่งท่านปรีดีฯ โดยไม่มีใคร
ไปกะเกณฑ์บังคับ และยิ่งกว่านั้นฐานะของท่านปรีดีฯ ขณะนั้นก็คือสามัญชนธรรมดา ไม่มี
ตำแหน่งหน้าที่การงานและอำนาจราชศักดิ์ใด ๆ ที่จะให้ท่านหรือให้โทษกับใครได้นั้น ก็เพราะ
วิญญานประชาธิปไตยและคุณทำอันสูงส่งของราษฎรไทยนั่นเอง คือทั้งผู้ไปส่งและถูกส่ง
ต่างก็มีวิญญานแห่งประชาธิปไตยและคุณธรรมอันสูงส่งด้วยกัน วิญญานอันเป็นประชาธิปไตย
และคุณธรรมอันสูงส่งของคนไทยยังมีอยู่และยังมีอยู่แม้ขณะนี้

ณ สิงคโปร์ ท่านปรีดีฯ ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ที่สอบถามถึงเรื่องเค้าโครง
การเศรษฐกิจ อันเป็นต้นเหตุที่ทำให้ท่านต้องออกนอกประเทศครั้งนี้

หนังสือพิมพ์ถามว่า การที่รัฐบาลสยามกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์นั้น มีความจริง
เพียงไร ท่านปรีดีฯ ตอบว่า

ข้าพเจ้ามิได้เป็นคอมมิวนิสต์ และโครงการของข้าพเจ้ามิใช่คอมมิวนิสต์ ข้าพเจ้า
เป็นแต่เพียง Radical Socialist เท่านั้น.

ท่านเจ้าคุณพหลฯ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีได้พูดถึงกรณีนี้ในสภาผู้แทนราษฎรในการ
ประชุมสภาครั้งที่ ๒๔/๒๔๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒ เมื่อวันที่เสาร์ที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๖ ดังนี้

“เรื่องที่หลวงประดิษฐ์ฯ ต้องหานี้ ที่จริงข้าพเจ้ารักษาความเป็นกลางไว้
ข้าพเจ้ารู้ดีในเรื่องเหล่านี้ แต่ข้าพเจ้าไม่อยากจะแสดงออกไปให้มหาชนว่า ข้าพเจ้าเข้า
ข้างหลวงประดิษฐ์ฯ หรือข้าพเจ้ามีใจเอนเอียงไปทางนั้น เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงปิด
เนื้อความเอาไว้ในใจให้เป็นไปในทางที่บริสุทธิ์ดี ที่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณติธรรมเห็น
ความยุติธรรมไม่พัว ความยุติธรรมต้องเป็นความยุติธรรม เพราะฉะนั้นจะต้องกระ

จ้างแจ้งออกมาให้แลเห็นซักในวันหนึ่ง เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะรู้เต็มใจ
 ข้าพเจ้าก็ไม่ขยายให้แลเห็นให้ฟัง นี่ท่านจะแลเห็นได้ว่าเมื่อวันหลวงประคิษฐ์ ๖
 ไปจากพระนคร ในเวลาที่ลงเรือ ข้าพเจ้าไปส่ง ข้าพเจ้าได้แสดงกิริยาอะไร
 หนังสือพิมพ์ก็ลงแล้ว ทำไมข้าพเจ้าจึงแสดงกิริยาอย่างนั้น เพราะข้าพเจ้ารู้
 เต็มใจว่าไม่เป็นไปดังนี้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงกล้าทำ ถ้าว่าจะมีใครมาฆ่า
 ข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าก็ยอมตาย คือแสดงให้เห็นจริงใจว่าคนดี ๆ แล้วก็ไป
 เสียอย่างนั้น เพราะฉะนั้นเรื่องนี้ข้าพเจ้าจึงกล้าทำ กล้ายอมให้พรชีวิตของข้าพเจ้า
 แล้วก็แสดงให้คนเห็นว่า ได้เข้าไปจับกอดอะไรกันในที่นั้น ทำไมจึงกล้าทำเช่นนั้น
 ที่ทำเช่นนั้นเขาจะหาว่าข้าพเจ้าเป็นพวกเสียอีกคนหนึ่งข้าพเจ้าก็ยอม ความยุติธรรม
 ต้องมีต้องแลเห็น เพราะฉะนั้นจึงกล้าทำเช่นนั้น ข้าพเจ้าอยากจะให้ท่านผู้เป็น
 ประมุขรัฐสักว่าเป็นอย่างไร จนกระทั่งมีคนถามว่าทำไมถึงนั้นไม่กลัวหรือ แต่เพราะ
 เหตุที่ว่าคนไม่ผิดและคนดี ๆ แท้ ๆ แต่ทว่าพูดไม่ออกเพราะไม่รู้จะเอาอะไรแสดงให้
 แลเห็นว่า คนดีถูกกล่าวหา ถูกเอาคืนหม้อทาหน้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้านิ่งไว้จนให้
 มหาชนแลเห็นให้ขาว แต่ว่านั่นแหละ เรื่องอย่างนี้ข้าพเจ้าบอกกับหลวงประคิษฐ์ ๖
 ที่หลัง บอกว่านี่คุณหลวงมีความรู้ดี แต่คุณหลวงขาดความชำนาญในเรื่องรู้จักมักคุ้น
 นิสัยของพวกเราในข้าราชการยังไม่ดีแท้ แต่หลวงประคิษฐ์ ๖ เป็นคนมีความรู้ แต่หา
 ได้เคยชำนาญ เช่นกับเรื่องที่จะไปในทางการเมืองก็ดี คนทำราชการก็ดี จึงได้
 พลาดท่าลงนอนหงายทีเดียว เพราะฉะนั้นเรื่องนี้ข้าพเจ้าชี้แจงให้ท่านเห็นเสียวันนี้ โดย
 ที่ว่าคณะกรรมการลงความเห็นบริสุทธ์แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้แสดงมา ข้าพเจ้าไม่ได้
 ไปเกี่ยวข้องกับหลวงประคิษฐ์ ๖ ไม่ได้เข้าข้างหลวงประคิษฐ์ ๖ แต่ว่าเมื่อสามารถแล้ว
 ข้าพเจ้าจะต้องเปิดเผย ”

หลังจากที่พระยามโน ฯ ยึดอำนาจและดำเนินการปกครองแบบเผด็จการโดย
ปิตสภากลางที่ใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ พร้อมด้วย
กําคัดทํานปรีดี ฯ มั่นสมองของคณะราษฎรออกไปนอกประเทศแล้ว พระยามโน ฯ
พร้อมด้วยพรรคพวกปฏิกริยาอันได้รับการสนับสนุนจากพวกเจ้าศักดินา ก็วางแผนการ
ที่จะกวาดล้างคณะราษฎรให้หมดสิ้นเพื่อเบ้นทิศทางการเมืองกลับเข้าสู่รอยเดิม

พระยามโน ฯ จึงวางแผนริตรอนอำนาจนายพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา ซึ่ง
เป็นหัวหน้าฝ่ายกำลังของคณะราษฎรและขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารบก จน
กระทั่งพระยาพล ฯ ต้อยลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกและตำแหน่งทางการเมือง
แต่ในขณะเดียวกันท่านเจ้าคุณพล ฯ ก็ได้กำหนดแผนการช่วงชิงอำนาจคืนเพื่อแก้ลำพระยา
มโน ฯ ขึ้นแล้วอย่างเงียบ ๆ ด้วยการสนับสนุนอย่างใกล้ชิดของนายพันโทหลวงพิบูลสงคราม
นาวาโทหลวงศุภชลาศัย หลวงนฤเบศรมานิต และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารคนอื่น ๆ
ในที่สุดคณะราษฎรภายใต้การนำของ พ.อ. พระยาพลพลพยุหเสนา และ พ.ท. หลวงพิบูล
สงคราม ก็ได้ยึดอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินจากรัฐบาลพระยามโน ฯ เมื่อ ๒๐ มิถุนายน
๒๔๗๖

การยึดอำนาจของพระยาพหลฯ และคณะในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ดังกล่าวนั้น นับว่าเป็นการช่วงชิงที่สำคัญที่สุด เพราะตามแผนการของพระยามโนฯ ได้กำหนดเอาไว้วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ เป็นวันกวาดล้างคณะราษฎรชนิดถอนรากถอนโคน คือจับบุคคลสำคัญของคณะราษฎรประหารชีวิต โดยมีแผนการจะประหารชีวิตที่ท้องสนามหลวงเป็นการตัดไม้ข่มนามเพื่อให้ไม่มีใครเดินตามรอยคณะราษฎรอีกต่อไป แต่พระสยามเทวาริราชไม่เข้าตัวจึงได้เปิดโอกาสให้พระยาพหลลงมือกระทำการเสียก่อน

ในการยึดอำนาจจากรัฐบาลพระยามโนฯ ครั้งนี้ เป็นการกระทำเพื่อพิทักษ์รัฐธรรมนูญ และระบอบประชาธิปไตย ซึ่งถูกพระยามโนฯ เหยียบย่ำทำลาย ปฏิบัติการของพระยาพหลฯ และคณะจึงเป็นปฏิบัติการที่ชอบ เพราะเป็นปฏิบัติการที่เป็นอุปการะของกฎหมาย

ภายหลังยึดอำนาจได้แล้ว พ.อ. พระยาพหลฯ ในฐานะหัวหน้าคณะพร้อมด้วย พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม ได้มีหนังสือแจ้งไปให้พระยามโนฯ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในหนังสือฉบับนั้น พ.อ. พระยาพหลฯ สุภาพบุรุษผู้ยึดถือคติประจำใจว่า “ชาติเสือต้องไวลาย ชาติชายต้องไวชื่อ” ได้กล่าวข้อความไปอย่างสุภาพ สมกับนิสัยของท่าน มีข้อความว่าดังต่อไปนี้

ปารุสกวัน แผนกทหาร

วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖

กราบเรียนพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี

ด้วยคณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนได้พิจารณาลงมติเห็นพร้อมกันเป็นเอกฉันท์ว่า จำเดิมแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม โดยการกระทำของคณะราษฎรเป็นต้นมาจนบัดนี้ ก็จวนเจียนจะครบรอบปีอยู่แล้ว คณะรัฐมนตรีซึ่งมีได้ทำเป็นนายกได้บริหารราชการแผ่นดินไปมากหลาย มีกิจการหลายอย่างซึ่งดำเนินการไปโดยชอบด้วยทำนองครองธรรมและก่อให้เกิดคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง สมกับ ความมุ่งหมายของผู้ที่เสียสละชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อใคร่เห็นความเจริญของประเทศอยู่

บ้าง แต่ก็มีกิจการอื่นอีกมากหลายซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ดำเนินไป อันก่อให้เกิดความไม่พึงประสงค์ของบุคคลทั่วไปและของคณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ถ้าได้พิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว เห็นว่าการบริหารราชการแผ่นดินเท่าที่คณะรัฐมนตรีได้ปฏิบัติการมานั้น ก็มีแต่จะทำให้ประเทศและชาติอันเป็นที่รักยิ่งของเราดำเนินไปสู่ความหายนะเป็นเที่ยงแท้

ฉะนั้น เพื่อเห็นแก่อิสรภาพความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองคณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน จึงใคร่ให้ได้ทำพร้อมทั้งคณะสละตำแหน่งที่ประจำอยู่ในบัดนี้เสีย และขอให้ได้ทำซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงเปิดสภาผู้แทนราษฎรและเลือกตั้งคณะรัฐมนตรีต่อไป ถ้าหากการขัดข้องไม่สามารถดำเนินไปได้โดยทัน่วงที่ดังที่กราบเรียน คณะทหารบกทหารเรือและพลเรือนจะได้เชิญกระผมนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา มาเป็นผู้รักษาพระนคร บริหารราชการแผ่นดินสืบไป

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม

จากคำขาดอันมีนวลดังกล่าวนั้น พระยามโน ๖ จึงได้ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ ๒๐ มิถุนายน นั้นเอง รวมเวลาที่เป็รัฐบาลเผด็จการอยู่จากวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ถึง ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ ได้ ๒ เดือนกับ ๑๙ วัน

พร้อมกับที่มีหนังสือแจ้งไปให้ พระยามโน ๖ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พ.อ. พระยาพหล ๖ ในฐานะผู้รับผิดชอบในการยึดอำนาจครั้งนี้ ก็ได้มีโทรเลขกราบทูลพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ไปยังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ๖ ซึ่งขณะนั้นทรงประทับอยู่ที่พระราชวังไกลกังวลหัวหิน เพื่อทรงทราบถึงเหตุผลในการยึดอำนาจ และในขณะเดียวกันก็ได้ออกแถลงการณ์แจ้งเหตุผลในการขับไล่รัฐบาลพระยามโน ๖ ออกจากตำแหน่ง ดังมีความละเอียดต่อไปนี้

“ด้วยคณะรัฐมนตรีที่บริหารราชการแผ่นดิน ณ บัดนี้ ไม่ถูกต้องครบถ้วนตามรัฐธรรมนูญ โดยเริ่มต้นปิดสภาผู้แทนราษฎร แสร้งดใช้รัฐธรรมนูญหลายมาตรา คณะทหารบก ทหารเรือและพลเรือน จึงเห็นเหตุจำเป็นต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง

เพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎร ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ ขอประกาศให้ราษฎรทั้งหลายอย่ามีความตระหนกตกใจ จงช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

ขณะนี้ได้จัดการไปแล้วคือ ได้โทรเลขกราบบังคมทูลพระกรุณา ฯ ไปยังพระราชวังไกลกังวลหัวหินตามนัยที่กล่าวมาแล้ว ก็ได้ให้นายกรัฐมนตรีออกจากตำแหน่งและได้แจ้งให้กระทรวงทบวงกรมการดำเนินราชการไปเช่นเคย ทั้งได้ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจนครบาลรักษาความสงบเรียบร้อยทั่วไปแล้ว

วังปารุสกวันวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม เลขานุการฝ่ายทหารบก

น.ท. หลวงศุภชลาศัย เลขานุการฝ่ายทหารเรือ

นายประเสริฐ ปัทมสุคนธ์อดีตเลขาธิการรัฐสภาได้บันทึกกรณีนี้ไว้ว่า

ครั้นวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ มีทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนคณะหนึ่งจัดการให้คณะรัฐมนตรีลาออก เพื่อให้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญ และโดยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๒๖ นาย ร่วมกันทำคำร้องขอต่อประธานสภาให้นำความกราบบังคมทูล ขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎร ในการนี้ประธานก็ได้เดินทางไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งไกลกังวลหัวหิน โดยได้นำหนังสือกราบบังคมทูล ขอให้ทรงเรียกประชุมไปทูลเกล้า ฯ ถวายด้วย เมื่อได้กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้ว จึงได้มีลายพระหัตถ์เลขาตอบความว่าดังนี้

“สวนไกลกังวล หัวหิน”

วันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๖

ถึงเจ้าพระยาพิชัยญาติ ประธานสภาผู้แทนราษฎร

หนังสือลงวันที่ ๒๑ เดือนนี้ว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรวม ๒๖ นาย ยื่นคำร้องขอให้เรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎร ตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๓๒ โดยพลัน ท่านเห็นเป็นการสมควรที่จะให้เปิดสภาเรียกประชุมวิสามัญมานั้น ทราบแล้ว เมื่อเห็นว่าเป็นความจำเป็น ก็อนุญาตให้เปิดประชุมได้ตามความประสงค์

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร.

ต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้เปิดประชุมขึ้นอีก และได้เริ่มดำเนินการประชุมใหม่ตั้งแต่วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๔๗๖ เป็นต้นไป

เมื่อคณะรัฐบาล อันมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรีได้กราบถวายบังคมลาออกแล้ว ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้นายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี

ภายหลังเมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้เปิดประชุมแล้ว พระยาประมวลวิชาพล ได้เสนอญัตติเข้าสู่สภาเพื่อให้สภาพิจารณาการกระทำของพระยามโนฯ อันไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ ญัตตินี้ฉบับนั้นมีความว่าดังนี้

“เนื่องด้วยมีราษฎรยื่นคำร้องต่อเกล้าฯ ขอให้เกล้าฯ นำเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เรื่องที่พระยามโนฯ เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี ได้แนะนำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตราพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ นั้น เกล้าฯ ได้พิจารณาแล้วมีความเห็นว่าการกระทำของพระยามโนฯ นั้นผิด เพราะฉะนั้นขอเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรว่าการกระทำของพระยามโนฯ ที่กล่าวแล้วนั้น เป็นการกระทำผิดอาชญาขอให้สภาฯ ลงมติตั้งกรรมการขึ้นไต่สวนพระยามโนฯ นายกรัฐมนตรีคนก่อน แม้ว่ากรรมการไต่สวนเห็นว่ามีผิดแล้ว ก็ขอให้ร่างพระราชบัญญัติกำหนดโทษตามควรแก่ความผิดให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้บริหารราชการแผ่นดินต่อไป”

นอกจากญัตติของพระยาประมวลฯ แล้ว ปรากฏว่าภายนอกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้มีการเรียกร้องรัฐบาลให้จัดการสอบสวนเอาความผิดพระยามโนฯ ในฐานะที่ละเมิดรัฐธรรมนูญ ในการนี้ปรากฏว่านักเรียนกฎหมายประมาณ ๔๐๐ คน ได้เข้าชื่อร่วมกันทำคำร้องไปถึง พ.อ. พระยาพหลฯ ในฐานะนายกรัฐมนตรี เพื่อให้นายกรัฐมนตรีนำเรื่องการละเมิดรัฐธรรมนูญของพระยามโนฯ เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร

แต่ปรากฏว่าทั้งคำเรียกร้องของนักศึกษากฎหมายและญัตติของพระยาประมวลฯ หาได้ถูกนำเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรไม่ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชหัตถเลขาถึงท่านเจ้าคุณนายกรัฐมนตรี ทรงขอรับรองว่าเรื่องแล้วไปแล้วอย่าให้มีอะไรต่อกันอีกเลย ซึ่งรัฐบาลของท่านเจ้าคุณนายกพร้อมทั้งสภาผู้แทนราษฎรก็ได้รับสนองพระกระแสรับสั่งด้วยความจงรักภักดี

จากการยึดอำนาจของ พ.อ. พระยาพหลฯ กับคณะครั้ง^๕ ราษฎรทั้งหลายต่างก็นึกถึงมันสมองของคณะราษฎร คือท่านปรีดีฯ และก็มีข่าวเล่าลือกันในหมู่ราษฎรว่า ท่านปรีดีฯ อยู่เบื้องหลังของการยึดอำนาจครั้ง^๕ และว่ารัฐบาลใหม่จะเรียกตัวท่านปรีดีฯ กลับจากฝรั่งเศส

ต่อข่าวเล่าลือดังกล่าวนั้น พ.อ. พระยาพหลฯ ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ว่า

“ในขณะนี้ ผมยังไม่คิดจะเชิญตัวหลวงประดิษฐฯ กลับมา เพราะหลวงประดิษฐฯ ถูกสงสัยว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ผมเองก็ถูกเขาสงสัยอยู่เหมือนกัน ถ้าผมเรียกหลวงประดิษฐฯ กลับเวลานี้ เรื่องมันก็จะไปกันใหญ่ ผมก็เลยกลายเป็นคอมมิวนิสต์ไปเลย”

หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ได้ลงบทสัมภาษณ์ท่านเจ้าคุณนายท้าวไปอีกว่า

“ความจริงหลวงประดิษฐฯ เป็นคนดีมาก ทำงานจริงจึงน่าเห็นใจ แต่จะเรียกกลับมายังไม่ได้ จนกว่าจะเลือกตั้งเสร็จเรียบร้อยเมื่อนั้นแหละจึงจะเรียกตัวกลับเอามา แต่มิใช่จะเชิญให้อยู่ในตำแหน่งใด ผมต้องการให้ผู้แทนราษฎรนั้นแหละเป็นกรรมการชักฟอกความมัวหมองของหลวงประดิษฐฯ ให้ขาวสะอาด เมื่อผู้แทนราษฎรพิสูจน์ว่าหลวงประดิษฐฯ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์แล้ว ก็จะได้หาตำแหน่งให้ร่วมมือทำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศและความสุขสมบูรณ์ให้แก่ประชาชนสืบไป แต่ถ้าพิสูจน์ว่าหลวงประดิษฐฯ เป็นคอมมิวนิสต์ ก็ต้องจัดการไปอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก”

เกี่ยวกับการชักฟอกท่านปรีดีฯ เรื่องคอมมิวนิสต์ ท่านเจ้าคุณนายท้าวได้บอกกับหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ว่า

“การชักฟอกหลวงประดิษฐฯ พวกผมจะเป็นผู้ชักฟอกไม่ได้ เดี๋ยวจะหาว่าเป็นพวกเดียวกัน”

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในขณะนั้น นอกจากจะได้รับความสนใจจากหนังสือพิมพ์และราษฎรทั่วไปภายในประเทศแล้ว หนังสือพิมพ์ในต่างประเทศและรัฐบาลต่างประเทศอื่น ๆ ที่มีผลประโยชน์อยู่ในประเทศไทยต่างก็มีความสนใจในการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น โดยเฉพาะตัวท่านปรีดีฯ ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ เพราะเชื่อกันว่าจากการเปลี่ยนแปลงครั้ง^๕ จะเป็นผลให้ท่านปรีดีฯ ได้กลับคืนสู่มาตุภูมิแน่นอน

ผู้สื่อข่าวรอยเตอร์ ประจำกรุงปารีส ได้ขึ้นบินไปพบท่านปรีดี ฯ เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๔๗๖ ณ บ้านพักของท่าน และได้สัมภาษณ์ความคิดเห็นของท่านเกี่ยวกับนโยบายทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศสยามครั้งนั้น ซึ่งท่านปรีดี ฯ ได้ตอบผู้สื่อข่าวรอยเตอร์ไปว่า

“ขณะนั้นข้าพเจ้ากำลังดำเนินนโยบายแห่งการคอยและเฝ้าดูภาวะการณ์แห่งกรุงสยาม เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๗๕ ข้าพเจ้าได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้ทูลถวายถึงนโยบายของข้าพเจ้าซึ่งมีรูปการณ์ที่ปรากฏมาแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีความมุ่งมาดจะทำลายล้างลัทธิคนมีเงิน สิ่งที่ข้าพเจ้าพึงปรารถนาก็คือเพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพของราษฎรเท่านั้นและทั้งข้าพเจ้าประสงค์อย่างยิ่ง ที่จะผูกุงชาติโดยได้ประกอบการอุตสาหกรรม และการงานทั่ว ๆ ไป ลัทธิคอมมิวนิสต์ในกรุงสยามมีอิทธิพลเพียงเล็กน้อยเท่านั้นถ้าจะกล่าวตามใจชอบของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ามีจุดหมายไปในทางเดียวกับพรรคเลเบอร์ในอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง”

ท่านปรีดี ฯ ได้ให้สัมภาษณ์ ผู้สื่อข่าวรอยเตอร์เกี่ยวกับที่ท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ต่อไปอีกว่า

“ข้าพเจ้ามิได้เป็นคอมมิวนิสต์อย่างที่มีบางคนเข้าใจ และไม่เคยติดต่อกับสมาคมสากลคอมมิวนิสต์ที่สามเลย การที่ข้าพเจ้าออกจากประเทศไทยมาเสียเช่นนี้ ก็เพราะข้าพเจ้าไม่ต้องการให้เกิดความยุ่งยากขึ้นและโดยความเห็นชอบของรัฐบาลผู้ใหญ่บางท่านที่ข้าพเจ้าเคารพอยู่”

ผู้สื่อข่าวรอยเตอร์ได้สัมภาษณ์ถึงการยึดอำนาจรัฐบาลพระยามโน ฯ ซึ่งคณะที่ยึดอำนาจนั้นกลั่นเป็นสมัครพรรคพวกท่านปรีดี ฯ และว่าท่านปรีดี ฯ มีความคิดเห็นอย่างไร

ตอบว่า

“ถูกแล้ว ในเวลานี้ นายทหารชั้นหัวหน้าแห่งกองทัพสยาม ได้ยึดอำนาจการปกครองและได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เปิดสภา ฯ ใช้รัฐธรรมนูญดั้งเดิมและตนเองเป็นทางให้ฐานะข้าพเจ้าบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ไม่พึงประสงค์จะกลับสยาม เว้นแต่จะมีผู้ขอรับมา

และครั้งนี้แล้วเมื่อถึงปลายเดือนสิงหาคม ๒๔๗๖ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ในฐานะรัฐบาลสยามก็ได้มีหนังสือเชิญให้ท่านปรีดี ฯ กลับกรุงสยามเพื่อรับใช้ชาติสืบไป และพร้อมกันนั้นรัฐบาลพระยาพหล ฯ ก็ได้ออกแถลงการณ์เกี่ยวกับการเชิญท่านปรีดี ฯ กลับมาตุภูมิครั้งนี้ มีความว่า

“ตามที่หลวงประดิษฐมนูธรรมรับรองว่า พร้อมทั้งจะร่วมมือกับรัฐบาล ในอันที่จะดำเนินการตามหลักนโยบายซึ่งรัฐบาลวางไว้แล้วในการปกครอง กล่าวคือ

๑. รักษาผลประโยชน์ของประชาชนทุกชั้นทุกเหล่า และสมานประโยชน์นั้นให้กลมกลืนโดยชนทุกชั้นทุกเหล่าช่วยกันบำรุงเศรษฐกิจของประเทศชาติ

๒. ให้ที่ดินของประเทศที่ยังว่างเปล่าอยู่มาก เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้น

๓. ให้ราษฎรมีช่องทางประกอบการเลี้ยงชีพโดยครบถ้วนหน้า

๔. ให้คนไทยเลื่อมใสในทางอุตสาหกรรม โดยรัฐบาลให้ความสะดวกช่วยการฝึกฝน การร่วมมือและการควบคุมเท่าที่จำเป็น เพื่อผู้ประกอบการนั้น ๆ ได้รับความเต็มที่ได้ที่ตนควรได้และมีลู่ทางผ่อนความหนักของหนี้สินที่มีอยู่ให้เบาสบลง

๕. ให้สินค้าขาออกของประเทศมีมากอย่างและมีปริมาณมากยิ่งขึ้น

๖. ให้ฐานะการเป็นอยู่ของคนไทยเขยิบดีขึ้นเป็นชั้น ๆ ตามลำดับไป

อนึ่งในการที่จะดำเนินการไปสู่จุดหมายข้างต้นนั้น รัฐบาลจะไม่ใช้วิธีใหม่ ๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดินและบังคับจ้างแรงงานทั้งนี้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมารับราชการเป็นรัฐมนตรีสืบไป

โปรดเรียกหา

“ทนายจำเริญ”

สารคดีการเมือง
ที่ทันต่อเหตุการณ์บ้านเมือง
และของโลก

- ท่านอ่านหนังสือเหล่านี้หรือยัง
- ถ้ายังโปรดหามาอ่านด่วน

- △ “ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์”
- △ “ศิษย์อาจารย์”
- △ “ข้อเท็จจริงบางประการเกี่ยวกับท่านปรีดี พนมยงค์”
- △ “เมื่อรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ลี้ภัยฯ”
- △ “จากกรุงเทพฯ ถึงบังกอก”
- △ “ท่านปรีดีฯ กับราชบัลลังก์”
- △ “การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของท่านปรีดีฯ”
- △ “ประวัติรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์”
- △ “จากปารีส ถึงกรุงเทพฯ”

และเล่มต่อไป “ประวัติรัฐบุรุษอาวุโสฯ ตอนสี่” กำลังจะออกติดตามมา

พิมพ์ที่ประชุมงานการพิมพ์ ๑๐๐ ถนนวิสุทธิกษัตริย์ (หลังกระทรวงเกษตร) โทร. ๘๒๐๒๕๐

นายประจักษ์ ศรีบัณฑิตย์กุล คัดพิมพ์ในมณฑล ๒๕๑๖